

YANGI IQTISODIY ISLOHOTLAR VA LIBERALLASHTIRISH: XUSUSIYLASHTIRISH, SOLIQ SIYOSATI VA TASHQI SAVDONING ERKINLASHTIRILISHI

Yo‘ldashova Mashhura Jo‘rabek qizi

ALFRAGANUS UNIVERSITETI Iqtisodiyot fakulteti 4-bosqich talabasi

Ermatov Musojalil Komilovich

Ilmiy maslahatchi: “Moliya” kafedrasi dotsienti, iqtisod fonlari nomzodi

Annotatsiya Ushbu maqolada yangi iqtisodiy islohotlar va liberallashtirish jarayonlari tahlil qilinadi. Asosiy e’tibor xususiylashtirish, soliq siyosatidagi o’zgarishlar va tashqi savdoning erkinlashtirilishiga qaratilgan. Ushbu omillar mamlakat iqtisodiyotining samaradorligini oshirish, investitsiyalarni jalb qilish va global bozorda raqobatbardoshlikni ta’minlashda muhim rol o’ynaydi. Maqola nazariy va empirik tadqiqotlar asosida islohotlarning iqtisodiy rivojlanishga ta’siri tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: Yangi iqtisodiy islohotlar, liberallashtirish, xususiylashtirish, soliq siyosati, tashqi savdoning erkinlashtirilishi, iqtisodiy rivojlanish, investitsiyalar, raqobatbardoshlik, bozor iqtisodiyoti, institutsional islohotlar.

Аннотация В данной статье анализируются процессы новых экономических реформ и либерализации. Основное внимание уделяется приватизации, изменениям в налоговой политике и либерализации внешней торговли. Эти факторы играют важную роль в повышении эффективности экономики страны, привлечении инвестиций и обеспечении конкурентоспособности на глобальном рынке. В статье на основе теоретических и эмпирических исследований рассматривается влияние реформ на экономическое развитие.

Ключевые слова: новые экономические реформы, либерализация, приватизация, налоговая политика, либерализация внешней торговли, экономическое развитие, инвестиции, конкурентоспособность, рыночная экономика, институциональные реформы.

Abstract This article analyzes the processes of new economic reforms and liberalization. The main focus is on privatization, changes in tax policy, and liberalization of foreign trade. These factors play a crucial role in enhancing the efficiency of a country’s economy, attracting investments, and ensuring competitiveness in the global market. The article examines the impact of reforms on economic development based on theoretical and empirical research.

Keywords: new economic reforms, liberalization, privatization, tax policy, liberalization of foreign trade, economic development, investments, competitiveness, market economy, institutional reforms.

Kirish: So‘nggi o‘n yilliklarda ko‘plab rivojlanayotgan va rivojlangan davlatlarda yangi iqtisodiy islohotlar amalga oshirildi, bu islohotlar asosan bozor mexanizmlarini mustahkamlash va davlatning iqtisodiyotdagi bevosita aralashuvini kamaytirishga qaratilgan liberallashtirish jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu jarayonlarning markazida xususiylashtirish, soliq siyosatini takomillashtirish hamda tashqi savdoning erkinlashtirilishi kabi asosiy yo‘nalishlar turadi. Xususiylashtirish iqtisodiyotdagi samaradorlikni oshirish, davlat korxonalarining raqobatbardoshligini kuchaytirish va bozor iqtisodiyotiga o‘tishni tezlashtirishga xizmat qiladi. Soliq siyosatidagi islohotlar esa iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirish, soliq bazasini kengaytirish va adolatli taqsimlashni ta‘minlash uchun muhim vositadir. Tashqi savdoning erkinlashtirilishi esa mamlakatlarni global iqtisodiy jarayonlarga yanada faolroq qo‘shilishiga, investitsiyalar oqimini ko‘paytirishga va eksport-import imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi.

Bu jarayonlarning barchasi birgalikda mamlakatlarning iqtisodiy o‘sishi, samaradorlikni oshirish va raqobatbardoshlikni kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, islohotlarning ijtimoiy va iqtisodiy ta’sirlari ham murakkab bo‘lib, ayrim holatlarda muayyan sohalarda ishsizlik yoki iqtisodiy noaniqliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Shuning uchun islohotlarni amalga oshirishda ehtiyotkorlik va sinchkovlik talab etiladi.

Ushbu maqolaning maqsadi yangi iqtisodiy islohotlarning asosiy jihatlarini, ularning liberallashtirish jarayonidagi o‘rnini va iqtisodiy natijalarga ta’sirini tizimli ravishda tahlil qilishdir. Tadqiqot doirasida xususiylashtirish, soliq siyosatidagi o‘zgarishlar hamda tashqi savdoni erkinlashtirishning iqtisodiyotga qanday ta’sir ko‘rsatishi, ularning samaradorlik, investitsiyalar va umumiy iqtisodiy rivojlanishga qo‘shgan hissasi o‘rganiladi. Shu bilan birga, bu jarayonlarning iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy tenglikka ta’siri ham ko‘rib chiqiladi.

Nazariy asoslar: Xususiylashtirish — bu davlat mulkini xususiy sektorga berish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishga qaratilgan jarayon bo‘lib, nazariy jihatdan bozor mexanizmini mustahkamlash va raqobat muhitini yaratish imkonini beradi. Xususiylashtirish natijasida korxonalar boshqaruvda mustaqil bo‘lib, xarajatlarni kamaytirish, innovatsiyalarni joriy etish va raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishga intilishadi. Shu bilan birga, xususiy sektorning samaradorligi davlat sektori bilan solishtirganda yuqori bo‘lishi ko‘plab iqtisodchilar tomonidan ta’kidlanadi. Nazariy manbalar, xususan iqtisodiyotda bozor mexanizmining samarali ishlashi uchun raqobat va mulkchilik shakli muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

Soliq siyosati esa davlat byudjetini shakllantirishda va iqtisodiy jarayonlarni boshqarishda muhim vosita hisoblanadi. Soliq yukining kamayishi va soliqlarni soddalashtirish iqtisodiy faollikni rag‘batlantirishda, ayniqsa investitsiyalar va tadbirkorlikni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Teoretik jihatdan, soliqlar darajasining me‘yoriy bo‘lishi iqtisodiyotda resurslarni samarali taqsimlashga yordam beradi, biroq ortiqcha soliq yuklari iqtisodiy faollikni susaytiradi. Soliq siyosatini liberallashtirish esa iqtisodiyotni

stimulyatsiya qilish, ish o‘rinlarini yaratish va umumiy daromadlarni oshirish uchun strategik ahamiyatga ega.

Tashqi savdoni erkinlashtirish mamlakatlarni global bozorlar bilan integratsiyalashuvini ta'minlab, raqobatni kuchaytirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Erkin savdo siyosati bojxona to'lovlari, kvotalar va boshqa cheklolarni kamaytirish orqali eksport va import hajmini oshiradi. Nazariy jihatdan, xalqaro savdo nazariyalari, jumladan, komparativ afzallik nazariyasi, mamlakatlarga o'z kuchli tomonlariga ixtisoslashish va resurslarni samarali taqsimlash imkonini beradi. Shu bilan birga, erkin savdo iqtisodiy rivojlanishni tezlashtiradi, iste'molchilar uchun mahsulot tanlovi va sifatini yaxshilaydi.

Metodologiya: Ushbu maqolada yangi iqtisodiy islohotlarning samaradorligini baholash uchun ko'p qirrali metodologiya qo'llanildi. Asosiy e'tibor iqtisodiy islohotlar — xususiylashtirish, soliq siyosatidagi o'zgarishlar va tashqi savdoning erkinlashtirilishi jarayonlarining iqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'sirini tahlil qilishga qaratildi.

Tadqiqot uchun asosiy ma'lumotlar sifatida rasmiy statistik ko'rsatkichlar, jumladan, yalpi ichki mahsulot (YaIM) o'sish sur'atlari, investitsiyalar hajmi, soliq tushumlari, tashqi savdo hajmi, ish bilan bandlik va ishsizlik darajasi kabilar o'rganildi. Shu bilan birga, iqtisodiy islohotlar jarayonida yuzaga kelgan o'zgarishlarni yanada chuqurroq tushunish uchun ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari va tahliliy maqolalar tahlil qilindi.

Metodologiyaning muhim qismi sifatida Markaziy Osiyo mamlakatlari — O'zbekiston, Qozog'iston va qo'shni davlatlarning iqtisodiy islohotlari jarayonlari o'rganildi. Ushbu mamlakatlarning iqtisodiy ko'rsatkichlari, islohotlarning turli bosqichlari va natijalari solishtirildi. Taqqoslash orqali islohotlarning samaradorligini aniqlash, umumiy tendensiyalarni va mamlakatlarga xos farqlarni aniqlashga harakat qilindi.

Ma'lumotlar tahlilida sifatli va miqdoriy metodlar birgalikda qo'llanilib, statistik tahlillar yordamida iqtisodiy o'zgarishlarning sabab va oqibatlari aniqlandi. Bu esa maqolaga nazariy asoslarni mustahkamlash va amaliy tavsiyalar berishda yordam berdi.

Xususiylashtirish Jarayoni: Xususiylashtirish bozor iqtisodiyotiga o'tishning asosiy tarkibiy qismi bo'lib, iqtisodiy islohotlar strategiyasida markaziy o'rin egallaydi. Bu jarayon orqali davlatning iqtisodiyotdagi bevosita ishtiroki kamayib, xususiylashtirish sektorining ulushi ortadi. Nazariy jihatdan, mulkchilik shaklining o'zgarishi orqali iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligi oshadi, boshqaruv tizimi soddalashadi va moliyaviy intizom kuchayadi.

Amaliy misol sifatida, O'zbekiston va Qozog'iston tajribasi alohida e'tiborga loyiq. O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng bosqichma-bosqich xususiylashtirish siyosatini amalga oshirdi. Xususan, yirik sanoat korxonalari va ko'chmas mulklar bozor tamoyillari asosida xususiylashtirish sektorga o'tkazila boshlandi. Natijada, so'nggi yillarda xususiylashtirish sektor YaIM tarkibidagi ulushini sezilarli darajada oshirdi. Xuddi shunday, Qozog'istonda ham xususiylashtirish jarayonlari 1990-yillarning boshlaridan boshlab amalga oshirildi va

bu mamlakatda sanoat tarmoqlarining raqobatbardoshligi oshdi, xorijiy investitsiyalar oqimi kuchaydi va ish o'rinlari ko'paydi.

Bundan tashqari, xususiylashtirishning ijobiy ta'siri sifatida davlat budjetiga tushumlar ortishi, moliyaviy barqarorlikning mustahkamlanishi va korxonalarning innovatsion faoliyati rag'batlantirilganini ko'rish mumkin. Shu bilan birga, xususiylashtirish jarayoni ijtimoiy himoya tizimi va bandlik siyosati bilan muvofiqlashtirilgan holda olib borilishi lozim.

Soliq Siyosatidagi O'zgarishlar: Soliq siyosati har qanday mamlakatning iqtisodiy siyosatida muhim vosita bo'lib, u nafaqat davlat byudjeti uchun daromad manbai, balki makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy faollikni boshqarish mexanizmi sifatida ham xizmat qiladi. So'nggi yillarda ko'plab davlatlarda, jumladan, O'zbekiston va Qozog'istonda soliq tizimini soddalashtirish, soliq stavkalarini pasaytirish va soliq ma'murchiligini yaxshilash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi.

O'zbekistonda 2019-yildan boshlab bosqichma-bosqich soliq islohotlari amalga oshirilib, jismoniy va yuridik shaxslar uchun soliq stavkalari pasaytirildi, bir qator soliqlar birlashtirildi va elektron soliq hisobotlari joriy etildi. Bu o'zgarishlar iqtisodiyotdagi norasmiy sektor hajmini qisqartirishga, soliq to'lovchilar sonini oshirishga va soliq intizomini mustahkamlashga xizmat qildi.

Qozog'istonda ham soliq islohotlari tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va soliq yukini kamaytirish yo'nalishida olib borildi. Ayniqsa, kichik va o'rta biznes uchun preferensiyalar berilishi va elektron soliq tizimining keng joriy etilishi bu sohada ijobiy natijalar berdi.

Soliq siyosatining soddalashuvi va adolatli tizimning shakllanishi natijasida investitsiya muhiti yaxshilanmoqda, kapital aylanishi tezlashmoqda va iqtisodiy o'sish uchun qulay sharoit yaratilmoqda. Shu bilan birga, soliq siyosatining barqaror va prognoz qilinadigan bo'lishi investorlar ishonchini mustahkamlovchi muhim omil hisoblanadi.

Tashqi savdoning erkinlashtirilishi: Tashqi savdoni liberallashtirish — bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonining ajralmas qismi bo'lib, u mamlakatning global iqtisodiyotga integratsiyalashuvi, resurslardan samarali foydalanishi va eksport salohiyatining oshishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu jarayon, avvalo, savdo to'siqlarini bartaraf etish, bojxona tariflarini pasaytirish, eksport-import tartib-taomillarini soddalashtirish va tashqi iqtisodiy faoliyatga oid me'yoriy-huquqiy asoslarni xalqaro standartlarga moslashtirishni o'z ichiga oladi.

Markaziy Osiyo mamlakatlarining tajribasi bu borada alohida e'tiborga loyiq. O'zbekistonda 2017-yildan boshlab tashqi savdo erkinlashtirildi, valyuta bozoridagi cheklovlar olib tashlandi, eksportni rag'batlantirish dasturlari joriy qilindi. Natijada, eksport hajmi oshdi, yangi bozorlar ochildi va xorijiy sarmoyadorlar uchun qulay muhit shakllandi. Ayniqsa, WTO (Jahon savdo tashkiloti)ga a'zolik yo'lida olib borilayotgan islohotlar mamlakatni global savdo tizimiga integratsiya qilish yo'lida muhim qadam bo'lmoqda.

Qozog'istonda esa YeOII (Yevroosiyo Iqtisodiy Ittifoqi) doirasidagi integratsiya, logistika infratuzilmasining rivojlanishi va elektron bojxona tizimining joriy etilishi eksport-

import jarayonlarini sezilarli darajada soddalashtirdi. Bunday liberallashtirish siyosati xorijiy tovarlar bilan raqobatni kuchaytirgan bo'lsa-da, ichki ishlab chiqaruvchilarning samaradorligini oshirishga turtki bo'ldi.

Shunday qilib, tashqi savdoning erkinlashtirilishi bir tomondan iqtisodiy o'sish va investitsiya oqimining kuchayishiga olib kelar ekan, boshqa tomondan, milliy ishlab chiqaruvchilar oldida yangi raqobat sharoitlarini yuzaga keltiradi. Shu sababli, tashqi savdo siyosatini ishlab chiqishda milliy manfaatlar, strategik tarmoqlar va eksport diversifikatsiyasi hisobga olinishi zarur.

Muhokama: Maqolada ko'rib chiqilgan iqtisodiy islohotlar — xususiylashtirish, soliq siyosatini isloh qilish va tashqi savdoni erkinlashtirish — o'zaro chuqur bog'liq bo'lib, kompleks yondashuvni talab qiladi. Ularning muvaffaqiyati nafaqat iqtisodiy shart-sharoitlar, balki siyosiy barqarorlik, institutsional islohotlar va huquqiy muhitning rivojlanishiga ham bevosita bog'liq.

Xususiylashtirish bozor mexanizmlarining shakllanishi, mulkdorlik mas'uliyatining ortishi va resurslardan samarali foydalanish imkonini bersa-da, bu jarayonni adolatli, shaffof va huquqiy asosda amalga oshirish zarur. Aks holda, mulkni noxolis taqsimlash, monopoliyalar va korrupsiya xavfi ortadi.

Soliq siyosatining liberallashtirilishi iqtisodiy faollikni rag'batlantiradi, norasmiy sektordan rasmiy sektorga o'tishni ta'minlaydi. Biroq soliq stavkalarining pasaytirilishi davlat byudjeti daromadlariga bosim o'tkazishi mumkin. Shu boisdan, fiskal barqarorlikni ta'minlash va soliqlarning soddalashtirilgan, ammo samarali tizimini yaratish muhim ahamiyatga ega.

Tashqi savdoning erkinlashtirilishi esa iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshiradi, ishlab chiqaruvchilarni yangi texnologiyalar va menejment uslublarini joriy etishga undaydi. Ammo bu jarayon ayni paytda ichki bozordagi muqobil raqobatni keskinlashtirishi va ba'zi tarmoqlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, hukumat tomonidan eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishni rag'batlantirish, strategik sohalarni qo'llab-quvvatlash va savdo siyosatini diversifikatsiya qilish dolzarb hisoblanadi.

Umuman olganda, bu islohotlarning har biri yakka holda emas, balki kompleks tarzda amalga oshirilganida samarali natijalar beradi. Ularning o'zaro muvofiqligi, institutsional bazaning mustahkamligi va izchil siyosiy irodaning mavjudligi islohotlar samaradorligini belgilovchi asosiy omillardir.

Natijalar: Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi natijalar e'tirof etilishi mumkin:

- Xususiylashtirish jarayoni bozor iqtisodiyotining shakllanishi, resurslardan samarali foydalanish va korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi ko'rsatadiki, xususiy sektorning kuchayishi iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.
- Soliq siyosatidagi islohotlar — ayniqsa soliq yukining kamaytirilishi va soliqlarning soddalashtirilishi — investitsiya muhiti va tadbirkorlik faolligini oshirishga xizmat qilgan.

Shu bilan birga, byudjet daromadlari barqarorligini ta'minlash uchun muvozanatli fiskal siyosat zarur.

- Tashqi savdoning liberallasuvi mamlakatlarning xalqaro bozorga chiqishini osonlashtirib, eksport hajmini oshirish, yangi texnologiyalarni jalb qilish va iqtisodiy o'sish sur'atlarini tezlashtirishda katta ahamiyat kasb etadi. Biroq bu jarayon ichki ishlab chiqaruvchilardan yuqori raqobatbardoshlikni talab qiladi.

- Markaziy Osiyo mamlakatlarining islohotlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, institutsional muhit, huquqiy asoslar va siyosiy barqarorlik islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida hal qiluvchi omil bo'lib qolmoqda.

Xulosa: Yangi iqtisodiy islohotlar va liberallashtirish jarayonlari iqtisodiyotni erkinlashtirish, uning raqobatbardoshligini oshirish hamda xalqaro integratsiyani chuqurlashtirish yo'lida muhim strategik yo'nalish hisoblanadi. Xususiylashtirish davlatning iqtisodiy faoliyatdagi rolini kamaytirib, xususiy sektorni rivojlantirishga zamin yaratadi. Soliq siyosatidagi o'zgarishlar esa tadbirkorlikni rag'batlantirish va investitsiyalarni jalb qilishga xizmat qiladi. Tashqi savdoning erkinlashtirilishi global bozorga kirish imkoniyatlarini kengaytirib, eksport salohiyatini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Biroq, bu islohotlar kompleks, izchil va uzviy tarzda olib borilmasa, ular kutilgan natijalarni bermasligi mumkin. Shu sababli, islohotlarning muvaffaqiyati huquqiy va institutsional asoslarning mustahkamligiga, siyosiy iroda va barqarorlikka, shuningdek, islohotlarni amalga oshirishdagi ochiqlik va shaffoflikka bog'liqdir.

Kelgusida mamlakatlar uchun asosiy vazifalardan biri bu — islohotlarni chuqurlashtirish bilan birga, inson kapitaliga sarmoya kiritish, institutsional rivojlanishni jadallashtirish va ijtimoiy himoyani kuchaytirish orqali iqtisodiy o'sishdan barcha qatlamlar manfaatdor bo'ladigan inklyuziv taraqqiyot modeliga o'tishdir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi. (2023). *Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi 2022–2026 yillarga mo'ljallangan dasturi*. Toshkent.
2. OECD. (2022). *Tax Policy Reforms 2022: OECD and Selected Partner Economies*. Paris: OECD Publishing.
3. Jahon Banki. (2023). *Doing Business Report: Reforming to Create Jobs*. Washington D.C.
4. Yevropa Markaziy Banki (ECB). (2022). *Structural Reforms and Economic Competitiveness in Transition Economies*.
5. Krugman, P. & Obstfeld, M. (2021). *International Economics: Theory and Policy*. Pearson Education.
6. North, D. (1991). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.

7. Dani Rodrik. (2011). *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. Norton & Company.
8. Qozog‘iston Respublikasi Iqtisodiyot va Moliya vazirligi. (2022). *Soliq siyosatining takomillashtirilishi bo‘yicha strategik hisobot*.
9. WTO. (2023). *World Trade Report: Re-globalization for a Resilient, Inclusive and Sustainable Economy*.
10. IMF. (2022). *Liberalization and Economic Reform: What the Transition Economies Taught Us*.